FOLIA PRAEHISTORICA POSNANIENSIA T. XXXI – 2026
WYDZIAŁ ARCHEOLOGII, UAM POZNAŃ – ISSN (Online) 2450-5846, ISSN (Print) 0239-8524
https://doi.org/10.14746/fpp.2026.31.13

Recenzja: Wojciech Mądry, *Andrzej Wędzki (1927–2017). Historyk, badacz dziejów Słowiańszczyzny, regionalista i kolekcjoner*. Poznań – Kórnik: PAN Biblioteka Kórnicka, Wydawnictwo Naukowe FNCE 2026 (ISBN 978-83-68717-99-0)

Henryk Mamzer

Instytut Archeologii i Etnologii PAN w Poznaniu
https://orcid.org/0000-0002-1109-0801
mamzer@gazeta.pl

Wojciech Mądry, historyk-slawista, tak jak postać, o której pisze w recenzowanej książce wydanej przy współautorstwie Barbary Grunwald-Hajdasz i z posłowiem Ryszarda Grzesika, przybliża nam osobę znakomitego uczonego i humanistę, jakim był profesor Andrzej Wędzki. Prezentuje w szczegółach jego życie codzienne wraz z otaczającym środowiskiem, w którym funkcjonował (rodzinę, przyjaciół, współpracowników), mającym znaczący wpływ na Jego zainteresowania badawcze, wrażliwość społeczną, kulturową, a także upodobania artystyczne i zainteresowania kolekcjonerskie. To one, podobnie jak własne przeżycia z czasów młodości, miały poważny wpływ na kształtowanie osobowości i humanistyczne ukierunkowanie myśli przyszłego badacza. Chęć gromadzenia i zachowania przed całkowitym unicestwieniem tego, co – zdaniem interesującego nas historyka – winno być utrwalone, zapamiętane i zachowane dla przyszłych pokoleń, to wyraz uznawania i eksponowania świata wartości, którym hołdował, a które stanowiły myśl przewodnią jego życiowej dewizy. Stąd fascynacje prof. Wędzkiego archeologią, który sam będąc również archeologiem (mimo że

FPP 31, 2026: 257–262. © The Author(s). Published by: Adam Mickiewicz University Press, 2026.
Open Access article, distributed under the terms of the CC licence (BY, https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

nie miał specjalnego w tym względzie wykształcenia), starał się wcielać je w życie naukowe badaczy młodszego pokolenia. Nader trafnie ukazuje to w swoim dziele Wojciech Mądry, historyk-slawista i kontynuator archeologicznego sposobu myślenia reprezentowanego przez prof. Andrzeja Wędzkiego. Kontynuacja owego sposobu myślenia przez dr. Wojciecha Mądrego przejawia się w sposób najbardziej oczywisty w napisanych przezeń biografiach naukowych historyków-archeologów: Władysława Kowalenki uprzednio (Mądry, 2019), a obecnie Andrzeja Wędzkiego.

Profesor Andrzej Wędzki był jednym z tych historyków, którzy uświadamiali sobie, że historia wyłącznie oparta na tekstach pisanych to nie wszystko. Ważna jest również dyscyplina specjalizująca się w badaniach materialnych pozostałości po społeczeństwach minionych – archeologia. Jeżeli zaś zwrócić uwagę na grecki źródłosłów pojęcia archeologia – **arche** jako początek, podstawowa zasada, podwalina, podłoże, na którym zbudowany jest cały gmach kultury ludzkiej, można przyjąć, że archeologia to nie tylko badanie pozostałości materialnych po społeczeństwach minionych, pozyskanych drogą wykopaliskową, to również nauka o tym, co poprzedza i warunkuje historię – dzieje oparte na tekstach pisanych (jest to jednak temat na odrębną dyskusję). W każdym razie do takich historyków, dla których współdziałanie archeologii i historii jest sprawą nieodzowną, należał m.in. prof. Kazimierz Tymieniecki. Wystarczy przyjrzeć się choćby Jego *Ziemiom polskim w starożytności. Ludy i kultury najdawniejsze* z 1951 r., w dużej części opartym na wynikach badań archeologicznych, które wciąż odgrywają istotną rolę w interpretacjach archeologów. Podobnie ma się rzecz z dziełem Henryka Łowmiańskiego zatytułowanym *Początki Polski*, którego dwa pierwsze tomy, a także znaczna część tomu trzeciego 6-tomowego dzieła bazują na wynikach badań archeologii, mimo pesymistycznej przez ich autora oceny źródeł archeologicznych. Ostatnio także Andrzej Wyrwa, historyk i archeolog zarazem, podkreśla znaczenie archeologii w badaniach nad przeszłością. Warto przytoczyć tu jego słowa: „O prahistorii (archeologii) i historii różnych specjalności często mówi się jako o oddzielnych dyscyplinach. W rzeczywistości jednak ze względu na przedmiot badań, tj. dzieje człowieka i jego działalność kulturową, obydwie dyscypliny stanowią spójną całość, z tym jedynie, że każda z tych «dyscyplin» dla rekonstrukcji określonych «faktów artefaktycznych» i «faktów historycznych» na różnych poziomach badań korzysta z różnych typów źródeł i metod wykorzystywanych do ich opisu, krytyki wewnętrznej i zewnętrznej, klasyfikacji i identyfikacji" (Wyrwa, 2012, s. 143). Pisał on także na temat zgubnego widzenia określonego zjawiska z perspektywy jednego źródła: „Widzenie przeszłości z perspektywy «izolacjonizmu» jest widzeniem z «żabiej perspektywy», która pozwala na zobaczenie tylko niewielkiego skrawka większej, pełniejszej rzeczywistości" (Wyrwa, 2012, s. 141). Sądząc po charakterze twórczości prof. Wędzkiego, historyka i archeologa zarazem, możemy przyjąć, że w pełni podpisałby się pod tymi słowami. Świadczy o tym zresztą napisana przez prof. Wyrwę rekomendacja książki prof. A. Wędzkiego *Przechadzki po Wielkopolsce* (2007), zamieszczona na ostatniej stronie jej okładki.

Prof. Andrzej Wędzki to badacz działający na dwóch poziomach archeologii: źródłoznawczym z jednej strony, jak pokazał to Ryszard Grzesik (2007), z drugiej zaś to

archeolog o nachyleniu interpretacyjnym i syntetyzującym. Jego teksty poświęcone są krajobrazowi, osadnictwie i dziejom gospodarczo-społecznym, jak to ma zazwyczaj miejsce w opracowaniach archeologów. Dotyczy to również początków miast na ziemiach polskich. Mam tu na myśli dzieło *Początki reformy miejskiej w Europie Środkowej do połowy XIII wieku (Słowiańszczyzna Zachodnia)*. Autor wykorzystuje w nim w sposób nadzwyczaj kompetentny wyniki badań archeologii, historii sztuki i urbanistyki, dodatkowo uzupełniające „stosunkowo szczupłą bazę źródeł pisanych". Prace prof. Wędzkiego *stricte* archeologiczne to prace inwentaryzacyjne stanowisk archeologicznych zarejestrowanych metodą powierzchniową, które sam prowadził m.in. w okolicach Leszna, Miechowa, a także Poznania, a później Lądu (Grzesik, 2007). W przypadku prac o charakterze interpretacyjnym wykorzystuje nie tylko wyniki badań historii i archeologii. Kartografia, archeologia osadnictwa, krajobrazu to dziedziny, z których prof. Wędzki korzysta „pełną garścią". Jego praca doktorska *Rozwój osadnictwa i podziały terytorialne ziemi lądzkiej do końca XIV wieku*, to – można by przewrotnie powiedzieć – praca napisana przez archeologa wykorzystującego źródła pisane. Nie będzie wiec przesadą sformułowanie, że prof. Andrzej Wędzki to w całej pełni historyk i zarazem archeolog, o warsztacie dodatkowo wykraczającym poza wymienione dyscypliny. Wykorzystuje też dane z ekonomii i socjologii, zwłaszcza socjologii miasta. O jego humanistycznym wykształceniu świadczą również napisane przezeń prace magisterskie z prawa i ekonomii. Zatrzymajmy się jednak przez moment nad zagadnieniem początków miast. Jego praca habilitacyjna, zatytułowana *Początki reformy miejskiej w środkowej Europie do połowy XIII wieku (Słowiańszczyzna Zachodnia)* z 1974 r., to praca, której idee zawarte są w wielu późniejszych tekstach poświęconych początkom miast wielkopolskich. Wystarczy wskazać tu choćby książkę profesorską *Ze studiów nad procesami osadniczymi ziem Polski Zachodniej. Wybrane zagadnienia*, opublikowaną w 1987 r. To w niej pisze o Izdebnie na Pałukach i jego średniowiecznym mikroregionie osadniczym, o genezie Leszna, o procesach urbanizacyjnych ziemi kalisko-ostrzeszowskiej na tle zmian w układzie połączeń komunikacyjnych śląsko-wielkopolsko-kujawskich, czy wreszcie o początkach miast Ziemi Lubuskiej. Wymowna jest przy tym – jak zauważa dr Wojciech Mądry – zbieżność idei kształtowania się miast średniowiecza prof. Wędzkiego z problematyką badawczą Jego małżonki, archeologa, realizowaną na przykładzie początków miast w Europie Środkowej na przełomie epoki brązu i żelaza. Przywołajmy tu ostatnią choćby książkę Anny Niesiołowskiej-Wędzkiej *Procesy urbanizacyjne w kulturze łużyckiej w świetle oddziaływań kultur południowych* (1989). Nie da się w tym momencie pominąć myśli o wspólnych między małżonkami dyskusjach nad bliską im problematyką początków miast z przełomu epok brązu i żelaza i wczesnego średniowiecza, mimo znaczącej między nimi odległości czasowej i różnicy kulturowej – „dla należytego zrozumienia tła konieczne jest cofniecie się do czasów wcześniejszych" – pisał prof. Wędzki (1966, s. 16 i n.). Czynił tak w swojej pracy doktorskiej, wykorzystując w celach porównawczych wyniki badań nad osadnictwem ziemi lądzkiej w okresie wpływów rzymskich. O tych dyskusjach z małżonką wspominał prof. Wędzki w rozmowie ze mną na rok przed swoją śmiercią. Możemy domyślać się, że miały one rów-

nież pewien wpływ na ugruntowanie Jego teorii ewolucyjnego (w przeciwieństwie do koncepcji kolonialnej) powstawania miast.

Niezależnie od tego zbieżność idei archeologii prof. Andrzeja Wędzkiego z ideą archeologii Władysława Kowalenki jest widoczna w zestawieniu pisanych przez Wojciecha Mądrego prac poświęconych obu badaczom. Daje się to zaobserwować w pracach archeologicznych samego Kowalenki, kierowanych przez Zdzisława Durczewskiego m.in. na terenie Starego Zamku (Mądry, 2019, s. 27–28). Kowalenko prowadził też powierzchniowe badania archeologiczne – jak pisze Wojciech Mądry (2019, s. 31) – poszukując śladów dawnego osadnictwa, zwłaszcza grodowego. Warto w tym momencie zwrócić uwagę na rozprawę habilitacyjną Kowalenki: *Grody i osadnictwo grodowe Wielkopolski wczesnohistorycznej (od VII do XII wieku)*, wydanej w Poznaniu w 1938 r. Nie inaczej ma się rzecz, jeśli chodzi o aktywność badawczą prof. Andrzeja Wędzkiego. Jego poszukiwania powierzchniowe znalazły odbicie nie tylko w jego, wspomnianej już, rozprawie doktorskiej *Rozwój osadnictwa i podziały terytorialne ziemi lądzkiej do końca XIV wieku*, napisanej pod kierunkiem Zdzisława Kaczmarczyka i opublikowanej na łamach *Slavia Antiqua* (1966, t. 13). Jak świadczy załączony na końcu pracy aneks zatytułowany „Materiały", źródła archeologiczne wykorzystywane są w niej w nie mniejszym stopniu aniżeli teksty pisane. Przywołajmy tu dodatkowo tekst Andrzeja Wędzkiego opublikowany na łamach popularnego czasopisma archeologicznego *Z otchłani wieków* (1957, z. 6, s. 321), zatytułowany *Gród w Lądzie w świetle dotychczasowych badań*. Kontynuację tej idei badań osadniczych odnajdujemy we wspomnianej już książce *Ze studiów nad procesami osadniczymi ziem Polski Zachodniej. Wybrane zagadnienia*, wydanej przez Ossolineum w 1987 r. Autor w nader intersujący sposób przedstawia w niej kształtowanie się sieci miejskiej południowo-zachodniej Wielkopolski, genezę Leszna, procesy urbanizacyjne pogranicza ziemi kalisko-ostrzeszowskiej, genezę i rozwój miast Ziemi Lubuskiej czy wreszcie mikroregion osadniczy Izdebna w średniowieczu. Ten historyczno-archeologiczny nurt badawczy odnajdujemy również w tekstach zamieszczonych w książce Wędzkiego *Przechadzki po Wielkopolsce* z 2007 r. Rozwija go niemalże w zbliżony sposób do opracowania ziemi lądzkiej Jan Leśny, historyk i archeolog równocześnie, współpracownik prof. Wędzkiego. Mamy tu na myśli pracę Jana Leśnego *Ze studiów nad osadnictwem i dziejami ziemi pałuckiej we wczesnym średniowieczu* (praca magisterska z zakresu archeologii) opublikowaną w 22 tomie *Slavia Antiqua*, a więc na łamach tego samego pisma, w którym zamieszczono pracę doktorską prof. Wędzkiego o osadnictwie ziemi lądzkiej. Nawiasem mówiąc, Pałuki były przedmiotem szczególnych zainteresowań prof. Wędzkiego.

Lektura napisanych przez Wojciecha Mądrego książek o Władysławie Kowalence i Andrzeju Wędzkim eksponuje wspólne dla nich przesłanie o archeologiczno-historycznym podejściu do badania przeszłości. Warto przy tym zwrócić uwagę na fakt, że nie tylko podejście prof. Wędzkiego reprezentuje ten sam nurt, co prace W. Kowalenki. Zdecydowanie przejawia się on w pracach przedwcześnie zmarłych Andrzeja Wyrwy i Jana Leśnego, zanim główny ciężar badań tego ostatniego przesunięty zostaje na problematykę bałkańską. Wcześniej dają o sobie znać w tym względzie

prace Kazimierza Tymienieckiego, jak świadczy o tym wielokrotnie wykorzystywana przez archeologów praca doktorska tego ostatniego z 1912 r.: *Majętność książęca w Zagościu i pierwotne uposażenie klasztoru joannitów na tle osadnictwa dolnej Nidy* (1956), w której historyk mediewista rysuje obraz społeczny i gospodarczy społeczeństwa średniowiecznego, jak czynią to zazwyczaj archeolodzy. O *Ziemiach Polski w starożytności* (1951) już pisaliśmy. Tak oto z jednej strony mamy do czynienia z nawiązaniami prac Andrzeja Wędzkiego do idei zawartych w dziełach Kazimierza Tymienieckiego, a przede wszystkim Władysława Kowalenki, historyka i archeologa (praca *Grody i osadnictwo grodowe Wielkopolski wczesnohistorycznej* (1938) to rozprawa z zakresu archeologii, pisana pod kierunkiem Józefa Kostrzewskiego), i następnie kontynuacją tych badań przez Jana Leśnego, również historyka i archeologa, współpracownika prof. A. Wędzkiego. Wydobycie i wyeksponowanie tego nurtu przez Wojciecha Mądrego zasługuje na uznanie szczególne. Wpisuje się w zarysowany przezeń nurt badawczy zaprezentowany przykładami napisanych monografii, najpierw Władysława Kowalenki, a obecnie Andrzeja Wędzkiego, antycypując jego kontynuację w przyszłości być może monografiami następców, zwłaszcza Jana Leśnego i Andrzeja Wyrwy.

Wartą odnotowania – o czym szczegółowo pisze Wojciech Mądry – jest praca Wędzkiego w redakcji *Słownika starożytności słowiańskich*, działającej w ramach Zakładu Słowianoznawstwa PAN (obecnie Zakład Historii Instytutu Slawistyki PAN), kierowanego przez Prof. Wędzkiego w latach 1984–2006. W redakcji *Słownika* prof. Wędzki pracował przez 43 lata. Praca redakcyjna i wydawnicza oraz gromadzenie księgozbioru i opieka nad nim była dla prof. Wędzkiego znacząca; była jego pasją. Wojciech Mądry wraz z towarzyszącymi mu współautorami uważa, że była ona najważniejszym dziełem jego życia. Imponująca okazuje się przy tym liczba publikacji prof. A. Wędzkiego, zestawionych w opiniowanej książce przez Barbarę Grunwald-Hajdasz.

Czytając książkę dr. Wojciecha Mądrego o prof. Wędzkim, można odnieść wrażenie, że czyta się dzieło samego prof. Wędzkiego. Świadczy to z jednej strony o znaczącej umiejętności wczuwania się Wojciecha Mądrego w myśl swego Mistrza, o którym pisze. Z drugiej natomiast strony pokazuje, jak bardzo osobowość intelektualna prof. Wędzkiego miała istotny wpływ na przekaz autora napisanej o nim książki. Dotyczy to także współpracujących z nim uczniów. Mam tu na myśli m.in. Ryszarda Grzesika czy Andrzeja M. Wyrwę. Przenikające książkę W. Mądrego idee prof. Wędzkiego powodują, że czytając recenzowane dzieło, nie tylko myślimy o prof. Andrzeju Wędzkim; jej inspiracje oznaczają, że myślom o prof. Wędzkim towarzyszy czytelnikowi również myśl o doktorze Wojciechu Mądrym oraz autorze *Posłowia* do recenzowanego dzieła – prof. Ryszardzie Grzesiku, znanym również z innych o nim opracowań.

Recenzowaną książkę rekomenduję Czytelnikowi z co najmniej dwóch powodów. Po pierwsze napisana jest przez kompetentnego historyka-slawistę, doskonałego znawcę twórczości autora omawianego przezeń dzieła, jakim jest Wojciech Mądry. Niewykluczone, że podobnie myślący Jan Leśny również doczeka się monograficznego opracowania jak jego poprzednicy. Bowiem te cztery wymienione postaci

(W. Kowalenko, A. Wędzki, J. Leśny i A. Wyrwa) oraz ich dzieła historyczno-archeologiczne łączące wspólny archeologiczno-historyczny nurt myślowy, wydobyty i wyeksponowany z metapozycji przez Wojciecha Mądrego. Po drugie postać prof. Andrzeja Wędzkiego to sama w sobie postać wybitnego mediewisty, znawcy dziejów Polski, Polski Zachodniej w szczególności, a przede wszystkim dziejów Wielkopolski, w pełni zasługuje na upamiętnienie przez monograficzne o nim opracowanie, jakiego dokonał Wojciech Mądry.

Konflikt interesów: Autor deklaruje brak konfliktu interesów.

Wkład autorów: Autor przyjmuje na siebie wyłączną odpowiedzialność z tytułu: przygotowania koncepcji badawczej dzieła i sposobu jego przedstawienia (opracowania metodyki), zebrania i analizy danych, interpretacji wniosków, a także zredagowania wersji ostatecznej rękopisu.

BIBLIOGRAFIA

Grzesik, R. (2007). Profesor Andrzej Wędzki jako archeolog i slawista – w 80-lecie urodzin. *Slavia Antiqua*, *48*, 285–316.

Kowalenko, W. (1938). *Grody i osadnictwo grodowe Wielkopolski wczesnohistorycznej (od VII do XII wieku)*. Poznań: Nakładem Polskiego Towarzystwa Prehistorycznego

Leśny, J. (1975). Ze studiów nad osadnictwem i dziejami ziemi pałuckiej we wczesnym średniowieczu. *Slavia Antiqua*, *22*, 123–176.

Mądry, W. (2019). *Władysław Kowalenko (1884–1966). Badacz dziejów dawnej Słowiańszczyzny na lądzie i na morzu*. Warszawa: Instytut Slawistyki PAN.

Niesiołowska-Wędzka, A. (1989). *Procesy urbanizacyjne w kulturze łużyckiej w świetle oddziaływań kultur południowych.* Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Tymieniecki, K. (1951). *Ziemie polskie w starożytności. Ludy i kultury najdawniejsze*. Poznań: PTPN.

Tymieniecki, K. (1956). *Majętność książęca w Zagościu i pierwotne uposażenie klasztoru joannitów na tle osadnictwa dolnej Nidy. Pisma Wybrane*. Warszawa: PWN.

Wędzki, A. (1957). Gród w Lądzie w świetle dotychczasowych badań. *Z otchłani wieków*, *23*(6), 321–326.

Wędzki, A. (1966). Rozwój osadnictwa i podziały terytorialne ziemi lądzkiej do końca XIV wieku. *Slavia Antiqua*, *13*, 1–141.

Wędzki, A. (1974). *Początki reformy miejskiej w środkowej Europie do połowy XIII wieku (Słowiańszczyzna Zachodnia)*. Warszawa – Poznań: PWN.

Wędzki, A. (1987). *Ze studiów nad procesami osadniczymi ziem Polski zachodniej. Wybrane zagadnienia.* Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Wędzki, A. (2007). *Przechadzki po Wielkopolsce*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, PTPN.

Wyrwa, A. (2012). *Przeszłość i jej poznanie, czyli o potrzebie badań interdyscyplinarnych w naukach historycznych.* W: M. Brzostowicz, M. Przybył, D. A. Sikorski (red.), *Archaeologia versus historiam – historia versus archaeologiam, czyli jak poznawać średniowiecze* (s. 137–152). Poznań: PTPN.